09. A középkori teológia történetének fontosabb eseményei

Az alábbi tájékoztató kronológiába olyan adatok próbáltam összegyűjteni és elrendezni, amelyeket a középkori teológia történetének szempontjából fontosnak ítéltem. A *Bevezetés*ben említett három alakító tényező, mint mondottuk, három eseménytípust eredményez. A nagy teológusok közül mintegy ötvenet tudtam felvenni a sok százból. A részletes életrajozoktól eltekintettem, mert az a *Bibliográfia* elején található lexikonokban illetve összefoglaló művekben megtalálhatóak. Törekedtem viszont a legfontosabb viták, illetve dogmatikai döntések időbeli elhelyezkedésének bemutatására, valamint az intézmények kimondottan teológiatörténeti szempontból fontos mozzanatainak feltüntetésére. Az alábbi időrendi tábla természetesen semmilyen formában nem helyettesítheti a részletes történeti kronológiákat, bár ilyen babérokra nem is törekedhettem, hiszen sem tematikám, sem terjedelmi korlátaim miatt sok, közvetve természetesen a teológiatörténetre is hatással levő eseményt nem tüntethetettem fel. Ki kellett tehát hagynunk olyan, a szorosan vett teológiatörténeten kívüli jelentős eseményeket, amelyek a politika, a társadalomtörténet, vagy művészettörténet területére tartoznak. Kurt Flasch, vagy Alain de Libera középkori filozófia (!) történeteiben olyan kronológiákat találhatunk, amelyek integrálni próbálják a politikai és az intellektuális eseménytörténetet, és alkalmasint még az iszlám világ egyes fontos eseményei közül is többet feltüntetnek. Ezzel szemben felhozható, hogy a nem kimondottan a témába vágó események roppant szűkmarkú válogatásánál elkerülhetetlenül az önkényes szelekció érvényesül, s emiatt kerülnek előtérbe az akaratlanul is túlságosan szubjektív szempontok.

Emlékeztetnék továbbá arra, hogy e bevezető – amint arról a Bevezetőben részletesen szóltam – a latin Nyugat, éspedig annak is a Karoling kortól a reformáció kezdetéig tartó, korlátozott történetéről szól. Eme önként vállalt tartalmi, valamint a erjedelmi szempont miatt csak jelzésszerűen térhettem ki, hiába tartozott volna ide, a bizánci nemzetközösség területén, főleg görög nyelven zajló különösen fontos eseményekre, illetve az ottani teológiai fejlemények nyugati hatására, valamint a két teológiai kultúra kölcsönhatására. Amennyiben valaki hiányolná a szinte teljesen kimaradó arab világot, akkor azt kell mondanom, hogy az arab világ párhuzamosan futó teológiai eseményei szinte elhanyagolhatóak (ellentétben a zsidó teológiáéval), mivel teológiatörténeti szempontból az iszlám egy nagy riválisa másik vallás volt, ami a kereszténységre legfeljebb ellenhatást kiváltva gyakorolt befolyást. E három párhuzamos világból tehát csökkenő mértékben csak egy-egy fontosabb eseményt emeltünk be a kronológiába.

Egy szó az életrajzi dátumokról. Mivel a középkori szerzők esetében leginkább csak a halálozási dátum biztos, továbbá mivel e dátum jobban jelzi a szerző tevékenységének, hatásának virágját, ezzel a dátummal kerültek be a kronológiába. Mivel a születési évszámok a legtöbb esetben csak indirekt módon, visszafelé következtetve állapíthatóak meg, a különféle kézikönyvek kicsit eltérő számokat hozhatnak. Törekedtem arra, hogy a legmegbízhatóbbnak tartott adatokat tüntessem fel, és ehhez a jobb lexikonokhoz fordultam (könyvészet a *Bibliográfiá*ban).

430 – Ágoston (*354) halála. Ágoston a latin teológia egyik legnagyobb alakja. Rendkívül eredeti, termékeny, és hatásos szerző volt, de a görög tradíciótól sok tekintetben eltérő nézeteket vallott.

524/5 – Boethius halála. Boethius terve az volt, hogy latinra ülteti át a görög filozófia legjelentősebb műveit (elsősorban Platónt és Arisztotelészt), de ebből csak Arisztotelész logikai műveinek egy része sikerült, amelyek azonban tankönyvvé váltak a Nyugaton. A neve alatt fennmaradt teológiai értekezések (főleg a *De hebdomadibus*, *A Szentháromságról*, *Eutychész és Nesztoriosz ellen*) módszertani alapvetésül szolgáltak Nyugaton egészen a középkor végéig. *A filozófia vigasztalása* c. munkája szintén nagy hatással volt, de sokan vitatták (pl. Lautenbach-i Manegold), hogy tekinthető-e kereszténynek a szerzője.

604 - Nagy szent Gergely pápa halála (*540k), a pápai intronizáció 590-ben. Hatása elsősorban Jób könyvéhez írt klasszikus kommentárjai (*Moralia*), Ezékiel-kommentárja, illetve *Dialógusai* révén messze túlterjedt a Nyugaton is.

735 – Beda Venerabilis halála (szül. 772/3 körül). A jarrow-i apátságban (É-Anglia) élt bencés széles hagyományra támaszkodó, görög kommentárokat is beépítő írásmagyarázatai, történeti, naptári, grammatikai munkái alapján óriási tekintélynek számított a középkor végéig. Beda a patrisztikus keresztény teológia egyik legjelentősebb hagyományozója a Nyugaton.

754 – Damaszkuszi szent János halála (szül. körül). Háromrészes műve, a *Tudás forrása* (*Pégé gnószeósz*), ami egy logika részből, egy eretnekségek elleni műből, valamint az *Igaz hit* (*De fide orthodoxa* [*Expositio fidei*], *Peri orthodoxou pisteos*) című részből állt, jelentős hatást fejtett ki mind keleten, mind nyugaton.

787 – II. Nikaiai zsinat Bizáncban (a képtisztelet kanonizálása). Nyugatra csak hibás latin fordítása kerül, amit elítél a franfurti zsinat. A képvita kapcsán válik először nyilvánvalóan kettő a keleti és a nyugati teológia.

794 – Frakfurti zsinat az *adopcianizmus* és a képtisztelet (a II. Nikaiai zsinat határozatai) ellen. Az adopcianizmus szerint Krisztus *emberi* természetét az Atya adoptálja. A *Libri Carolini de imaginibus* (Károly király könyvei a képmásokról): a nyugati képteológia kifejtése, amely a képeknek illusztratív (“az írástudatlanok bibliája”), emlékeztető, illetve affektív (“érzelmeket keltő”) szerepet szán. A Kelet ezzel szemben a *teológiai eseményeket* ábrázoló képekben misztériumot lát, amely a titokzatos esemény eredetijének képmása (például Krisztusé, vagy Mózesé az égő csipkebokornál), s amely e belső kapcsolat révén az eredetihez vezet, és amit ezért megillet a *tisztelet* ([*timétiké*] *proszkünészisz,* illetve *duleia*), de amit (mivel képmás) nem illethet a *hódolat* (*latreia*), ami csak istennek jár.

800 – Nagy Károly megkoronázása III. Leó pápa által, amit a császárság nyugati újjáalapításaként értelmeztek. A császár „az egyház védelmezője”. A karoling uralom felemelkedését jelzi, hogy 812-ben a bizánci követség Károlyt *baszileusz*ként (császárként) szólítja meg.

804 – Alkuin halála (szül. 730/5 körül). Alkuin a „karoling reneszánsz” néven ismert kultúrpolitika szimbólikus alakja. Nagy Károly birodalmának egyházi műveltségének (és egyúttal

teológiai identitásának) megszervezését egyik fő programjává tette, amelynek vezetésében Alkuin fontos szerepet játszott.

808/9 – Frankfurti és aacheni zsinatok : a *filioque* nyugati dogmatizálása. III. Leó pápa kezdetben ellenáll a változtatásnak. Róma majd csak a 11. század elején fogadja el hivatalosan a *filioque* formulát.

827 – III. Mihály császár egy teljes *Corpus Dionysiacum*ot (szkholionok nélküli szöveget) ajándékoz Jámbor Lajosnak (Bibl.Nat. cod. gr. 427). A *CD* hatása Nyugaton felmérhetetlen: Hilduin (835 k.), Eriugena (858), Joannes Saracenus (1150 k.), Robert Grosseteste (1238-43), Thomas Gallus (1220/30 - parafrázis), Ambrosius Traversarius (1436) fordításai révén gyakorlatilag minden teológus olvasta és recipiálta, a szentviktori iskolától Aquinói Tamáson és Meister Eckharton át Joannes Gersonig és Nikolaus Cusanusig.

850 k – nyugaton uralkodóvá válik a kovásztalan kenyér használata az eukharisztiában („azyma"), szemben a kelettel, ahol kovászolt kenyeret használnak. A papi nőtlenség követelményének általánossá válása a nyugaton.

831-833 – Az első karoling vita az eukharisztiáról. Paschasius Radbertus *Az Úr testéről és véréről:* radikális eukharisztikus realizmus (később Alger de Lège, 1145). Ratramnus de Corbie válaszában képmás-teológiát fejt ki (*in figura*).

840 – 877 – Johannes Scotus Eriugena virágjában. Eriugena számos vonatkozásban a korabeli görög teológiai álláspontot képviseli a nyugati hagyományokkal szemben (*filioque,* kegyelemtan, eukharisztia, üdvözítő istenlátás).

842/3 - "az orthodoxia diadala," a második ikonoklaszta korszak lezárása, az ikontisztelet végleges helyreállítása Konstantinápolyban.

849 és 853 – Gottschalk radikális augusztiniánus nézeteinek elítélése két Quierzy-i zsinaton (Carisiacum). Hincmar vezetésével a kettős predesztinációt elveti a nyugati egyház.

855 – Valence-i zsinat, Eriugena predesztináció-ellenes nézeteinek elítélése. Eriugenát később 1210-ben és 1225-ben is elítélik (III. Honorius pápa). Nézetei ennek ellenére tovább élnek a párizsi *Corpus Dionysiacum* kézirat marginális jegyzeteinek továbbmásolásával.

856 – Hrabanus Maurus halála (szül. 780 körül).

849 – Walafridus Strabo halála (szül. 808 körül), akinek a biblikus glosszairodalom első gyűjteményét tulajdonítják, liturgika és himnuszköltészet mellett.

850/80 – a "bolgár kérdés". A keleti (konstantinápolyi) pátriárka és a nyugati (római) pátriárka (a pápa) első komoly egyházpolitikai összecsapása a bolgár térítés egyházjogi hovatartozását illetően.

858-67 (és 877-886) – Photiosz konstantinápolyi pátriárka. A latin teologémák (*filioque*), ekkléziológia (a római pápa primátusa) első komoly teológiai kritikája.

869/70 – IV. konstantinápolyi zsinat (katolikus számítás szerint VIII. egyetemes zsinat), Photiosz (*820 - †891) ellen.

870 után – Johannes Scottus Eriugena halála (született 810 körül)

882 – Hicmar, Rheims püspökének halála (szül. 802 körül)

910 – Cluny alapítása.

950 – Al-Farabi halála (szül. 870 körül). Al-Farabi elsősorban az neoplatonikus, de arisztoteliánus gyökerű tudományfogalom, illetve tudományklasszifikációs séma hagyományozásával válik fontossá a Nyugaton (*De ortu scientiarum*) 12. szd. végén, ami a teológia tudományelméleti helyét fogja alapvetően befolyásolni.

962 – I. Ottót császárra koronázza a pápa Rómában.

1000 – 1003 Gerbert II. Szilveszter néven pápá lesz.

1007 – 1028 – Fulbert Chartres püspöke.

1022 – Notker Labeo halála (szül. 950 körül)

1027 k. – "Isten békéje" (*treuga dei*) mozgalom a folyamatos hűbérúri harcokkal szemben.

1037 – Avicenna halála

1050 – Ibn Gabirol halála. Nyugaton szerzetesi reformmozgalmak. xxx

1054 – Kerüllariosz Mihály és Humbert, pápai legátus kölcsönösen kiátkozza egymást Konstantinápolyban (Bizáncban). A keleti és a nyugati egyház szétválásának hagyományos időpontja. (Hatásában 1204 fontosabb lesz.)

1059 – Berengár elítélése, az eukharisztia-vita lezárulása

1072 – Petrus Damiani halála (szül. 1007)

1075 – VII. Gergely *Dictatus papae*.

1076 – 1122 – invesztitura-küzdelmek

1077 és 1082 – Joannész Italosz, Pszellosz tanítványának elítélése.

1078 – Pszellosz halála (szül. 1018 körül)

1079 – Berengár második elítélése és halála (szül. 1010 körül)

1080 – Canterburyi Anzelm : *Monologion, Proslogion*

1081 k – Mikhael Psellos, univerzális műveltségű és befolyásos bizánci teológus halála.

1088 – Tours-i Berengár és az eukharisztia-vita Lanfrancusszal. Az átváltozás-tan nyugati teológiájának kialakulása.

1096 – II. Urbán pápa meghirdeti az első kereszteshadjáratot. A harcban elesettek számára teljes bűnbocsánatot hirdet. Ez különbözik mind az iszlám *dzsihád* fogalmától (ami azonnali *üdvözülést* igér), mind a görög teológia álláspontjától, ahol semmilyen bűnbocsánat nem jár automatikusan a kereszténykre támadók elleni harcban elesetteknek.

1096-99 – az első keresztes hadjárat elfoglalja Antióchiát és Jeruzsálemet. A latin királyság központja Jeruzsálem. A kulturális kapcsolatok a Kelettel (görög, szír, arab viszonylatban) új lendületet kapnak.

1100 – megalakul a bolognai jogi egyetem

1109 – Canterbury-i Anzelm halála (szül. 1033)

1109- 23 – Cluny III.

1111 – Al-Gazzali halála, aki az arab, illetve a zsidó teológiára gyakorolt hatása révén indirekt módon fogja inspirálni a Nyugatot.

1120 – 1140 – Gratianus rendszerezi az egyházjogot

1140 – sens-i zsinat : Abelard egyes tételeinek elítélése

1141 – Szentviktori Hugo halála (szül. körül). Petrus Venerabilis cluny-i apát elkészíti Korán-fordítását.

1142 – Abelard halála (szül. 1079 körül). Abelard a kor szimbolikus alakja, aki a logika és nyelvelmélet segítségével folytat teológiát. Ennek ellenére a mai értelemben vett szekuláris értelmiségihez kevés köze volt : szellemi környezete, saját érdeklődése, iskolája egyaránt teológiai, és végső soron élete is az egyház különböző intézményeinek színterén zajlott.

1145 – Conches-i Vilmos halála (szül. 1080 körül), a chartres-i iskola mestere.

1147 – Clarivaux-i Bernát a 2. keresztes hadjárat mellett prédikál.

1146/7 – Pisai Burgundio lefordítja Damaszkuszi szent János *Az igaz hitről* (*De fide orthodoxa*) c. alapvető és nagyhatású dogmatikai munkáját, amely majd Petrus Lombardusnak is mintájául szolgál. (*Tudás forrása* címet viselő nagyobb munka teológiai része.)

1148 – reimsi zsinat. Gilbertus Porretanus trinitológiai nézeteinek elítélése. Gilbertus görög teológiával rokon nézeteit kapcsolatain át kapott hatással szokás magyarázni, akik közül Toszkán Leó és Hugó Etherianus, akik Bizáncban császári teológiai tanácsadók voltak, és ekként jól ismerték a görög patrisztikus hagyományt.

1150k – Bologna-i egyetem alapító statuma. Szicíliai fordítások görögből.

1151 – Suger apát halála (a párizsi St. Denis bazilika újjáépítője, maga is jelentős teológus)

1153 – Clairvaux-i Bernát halála (szül. 1090 körül) A ciszterci apát a kor egyik legnagyobb hatású monasztikus teológusa (és egyházpolitikusa), aki a feljövőben levő egyetemi teológia ellenfele. Abelardus mellett Gilbertus Porretanust is elveti. Bernát az érzelmek alakításán keresztül gondolja az istenhez való felemelkedést elérni.

1154 – Gilbertus Porretanus halála (szül. 1080 körül), aki Boethius metodológiáját alkalmazta a szentháromságtani kérdésekben, de azt a görög teológiára emlékeztető vonásokkal korrigálta. (Ezért is vádolják triteizmussal.)

1155 – Chartres-i Thierry halála.

1155-57 – Petrus Lombardus *Szentenciák négy könyve*

1160 – Petrus Lombardus halála.

1160k – Bernardus Silvestris (*1100k), költő és halála.

1167/1175 – Gerardus de Cremona (szül. 1114 körül) Toledoban nagyszabású fordítói munkába kezd. Egyik fontos fordítása az Arisztotelésznek tulajdonított *Liber de causis* (Okok könyve, vagy más néven *A tiszta jóság könyve*), ami Proklosz (V.szd.) *A teológiai elemei* c. munkájának meghatározhatatlan szír/arab/zsidó “teista” kivonata.

1173 – Szentviktori Richárd halála. A Szentvikori iskola a párizsi iskolák közül az egyik legtekintélyesebb. Richardus biblia-magyarázatai az allegórikus egzegézis legszebbjei közé tartoznak.

1180 – toledói és más kasztíliai fordítások : Hermannus Alamannus, Bath-i Adelard, Dominicus Gundissalinus (1181).

1198 – Averroës halála

1199 – III. Ince konstitúciója a zsidók ünnepeinek és temetőinek védelméről, a kényszer-keresztelések tilalmáról.

1200 – a párizsi iskolák egyetemmé szervezése. Euthymius Zygabenus görög teológus ebben az időszakban írja szisztematikus latinellens művét, a *Panoplia dogmatiké*t (Tantételek fegyverzete).

1202 – Joachim de Fiore (Giacomo da Fiore) ciszterci kalábriai apát és történelemteológus halála (szül. 1135 körül)

1203 – Alanus ab Insulis (szül. 1128 körül), eredeti teológus, költő. Reichersbergi Gerhoch (*1092 - †1169) jelentős konzervatív teológussal állt kapcsolatban.

1204 – a IV. keresztes hadjárat elfoglalja Bizáncot. Maimonidész halála Kairóban (szül. 1135/8 körül).

1208 – tarragonai zsinat : a waldensek tanításának elítélése.

1209 – az első ferences közösség.

1209 – 1229 – albigens háborúk. A dominikánus által vezetett, az inkvizíció tevékenységének kiszélesítése.

1210 – Amauricus de Bena elítélése Párizsban. Ugyanekkor elítélik Eriugenát is.

1215 – IV. Lateráni zsinat, az egyik dogmatikai szempontból legjelentősebb középkori zsinat. Petrus Lombardus szentenciáskönyve tananyag. Albigens és katar teológiák elítélése. A nyugati teológia (filoque, azyma, stb.) megerősítése a görög kritikával szemben. Joachim de Fiore cenzúrája. A teológiai megiszteri fokozat elnyerésének előfeltétele a Szentenciáskönyv kommentálása.

1215 – Robert de Curceto (Robert Courçon) kardinális, pápai legátus statutuma a párizsi egyetem számára a teológiai és filozófiai tanulmányok rendjéről.

1216 – A másik „koldulórend”, a dominikánusok pápai megerősítése.

1220/50 - “Averroës latinus” : a latin Averroës-fordítások időszaka. Michael Scottus, Hermannus Alamannus, Guillelmus de Luna, Petrus Gallego az összes Arisztotelész-kommentárt lefordítja, de nem fordítja le Averroës önálló munkáit, mint a *Tahafut al-Tahafut* (A [filozófusok] cáfolatának cáfolata), vagy *A boldogságról*, illetve a *Döntő értekezés* (aminek lehetett az oka, hogy a belső iszlám vitáknak kereszténységként nem sok jelentőséget tulajdonítottak). Averroës jelentősége a nyugat számára abban állt, hogy közvetítette a későantik filozófiai kommentár-irodalom eredményeit az arisztotelészi tudományosság értelmezéséhez (mint Alexandrosz, Szimplikiosz, vagy akár Philoponosz kommentárjai, amiket szír keresztények fordítottak arabra). Az arisztotelészi szövegek e magyarázó irodalom nélkül gyakorlatilag érthetetlenek maradtak volna a 13. századi nyugaton.

1223 – A ferences koldulórend pápai megerősítése. A koldulórendek modern szemlélete hamar felismerte az egyetemek jelentőségét, és gyorsan – bár nem konfliktus mentesen – igen erős pozíciókat építettek ki az összes nagy intézményben, illetve maguk is létrehozták belső rendi teológiai főiskoláikat, ahol az egyetemek legmodernebb kurrikulumait oktatták.

1224 – nápolyi egyetem alapítása

1225 – Eriugena *A természetről* (*Periphyseon*) című értekezésének elítélése III.Honorius pápa alatt.

1226 – Assisi szent Ferenc halála. Ferenc, különösen a stigmatizáció miatt egyfajta "második Krisztus," mint Krisztus tökéletes követője. Az emotív ferences spiritualitás a következő évszázadok alapvető irányzata lesz.

1228 – IX. Gergely levele a teológia műveléséről a párizsi magisztereknek, amely a hagyományos terminológia és a teológiai tradíciók fenntartását szorgalmazza.

1231 – Auxerre-i Vilmos halála (Guillaume d'Auxerre, * 1140 körül)

1232/3 – az inkvizíció irányítását átveszi a dominikánus rend

1236 – Philippus Cancellarius halála (szül. 1165/85 körül). *Summa de bono* c. összefoglalása valójában részletes morálteológiai értekezés.

1241 – tíz görög (patrisztikus) teológiai tétel elítélése Párizsban, Guillemus de Alvernia (Guillaume d'Auvergne) kezdeményezésére. E tételek olyan nézeteket fogalmaznak meg, amelyeket jellemzően görög patrisztikus szerzők képviseltek. Az első tétel például (név nélkül) Aranyszájú szent Jánosnak (illetve a vele azonos nézeket valló Pszeudo-Dionysziosznak és Eriugenának) a boldogító istenlátásról szóló álláspontját cenzúrázza. Az 1243-ban, 1244-ben és 1256-ban megismételt elítélések egyes görög (patrisztikus) teológiai álláspontok teljes elsorvadásához vezettek.

1245 – Alexander Halensis halála (szül. 1185 körül). Alexander, az első ferences teológiai összefoglaló szerzője (*Summa fratris Alexandri*) nagyszabású kisérlet a tradicionálisan központi jelentőségű ágostoni teológia (amint azt a 13. században értették) megfogalmazására az új arisztotelészi-averroësi fogalmi nyelven és az új problematikákra való tekintettel. Ennek a programnak további képviselői Joannes de Rupella (Jean de la Rochelle, megh. 1245), Guillelmus de Alvernia (Guillaume d'Auvergne, †1249), Roger Bacon †1292/4, Robert Kilwardby †1279).

1248 - Richard Fishacre halála (szül. 1205 körül)

1249 – Auvergne-i Vilmus halála (szül. 1180/90 körül)

1253 – Robert Grosseteste lincolni püspök halála (szül. 1168 körül). Hatását görög fordításainak, széles látókörének, a görög teológiával kapcsolatos irénikus álláspontjának köszönhette. Híres könyvtárát az oxfordi ferences konventnek adományozta.

1255 – a párizsi egyetem →artista fakultása előírja Arisztotelész metafizikai, pszichológiai és természetfilozófiai írásainak tanulányozását. (Először az angol nemzet írta elő a *Lélek* olvasását diákjainak 1252-ben.)

1264 – Beauvais-i Vincent halála (szül. 1196 körül)

1266 – Roger Bacon *Opus maius.*

1270 – újabb párizsi elítélések (13 tétel), amit hagyományosan az akkor az arab teológus-filozófusok által képviselt neoplatonikus nézetek ellen irányult. Körülbelül ekkor írja Jacobus de Voragine a *Legenda aurea*t, az *Arany legendáskönyv*et, ami a korban tisztelt szentek nyugati legendáriumát tartalmazza.

1272 – A párizsi *artes* fakultás megtiltja a bakkalaureusainak, hogy tisztán teológiai kérdéseket nyilvánosan vitassanak.

1274 – A dominikánus Aquinói Tamás (szül. 1224/5) és a ferences generális, Bonaventura (szül. 1221 körül) halála

1274 – Lyon-i uniós zsinat. Palailogosz VIII. Mihály császár elfogadja az úniót, amit a bizánci egyház elvet.

1277 – újabb, immár 219 filozófiai és teológiai tétel elítélése Párizsban Etienne Tempier püspök által (a kezdeményező XXI János, azaz Petrus Hispanus, a kiváló logikusból lett pápa volt). A teológus bizottság vezetője a nagy tekintélyű Genti Henrik. Az elítélések egyházjogilag csak a párizsi püspökség területére voltak érvényesek. Aquinói Tamás szenttéavatása után a tamási tanításokat érintő elítéléseket (12 tétel ítélt el tamási tanításokat) visszavonják. Tempier cenzúrájával párhuzamosan Robert Kilwardby canterbury-i érsek, maga is dominikánus, saját hatáskörében elítéli Tamás nézeteit. Lényegében ekkor veszi kezdetét a Tamás nézeteivel foglalkozó ún. „correctorium" vita. – Strassbourg-i Ulrich halála (szül. 1220 körül)

1279 – a dominikánus Robert Kilwardby halála (szül. 1215 körül)

1280 – Albertus Magnus halála (szül. 1193/1200 körül). Albertus elsősorban a rajnai német területeken, főleg a kölni dominkánus *studium* (rendi főiskola) hatására számít később önálló, iskolát jegyző személynek (albertizmus). Strasbourg-i Ulrich (†1277), Freiberg-i Dietrich (†), Meister Eckhart (†), Moosburg-i Berthold számítanak első képviselőinek. A végső boldogság, mint a kontempláció, az arisztoteliánus *szemlélődő életmód*

1282 – a ferences rendi káptalan Aquinói Tamás *Summá*jának olvasását csak Guillelmus de la Mare *Correctorium fratris Thomae* (Tamás testvér kiigazítása) c. művével együtt engedélyezi. A ferences kritika kiváltja a dominikánus válaszokat: Robert Orford és Guillelmus de Macklesfield *Correctorium corruptorii* (A kiigazító kiigazítása), Jean Quidort (*Correctorium circa* – A „Tekintettel" [szóval kezdődő] korrektórium), Richard Knapwell (*Correctorium Quare* – A „Mivel" korrektórium), és egy negyedik, névtelen (*Correctorium questione* – Az „Annak kérdésében" korrektórium) c. írásait. A vitának 1323-ban Tamás kanonizációja vet véget.

1283 – Maximos Planudes bizánci teológus görögre fordítja Ágoston *A Szentháromság* (*De Trinitate*) című, a nyugati tradíció meghatározó munkáját.

1284 – Boethius de Dacia (Dániai Boethius) halála. Maximos Planudés görögre fordítja Ágostnnak a Szentháromságról szóló művét.

1286? (1282?) – Brabanti Siger halála (szül. 1240 körül). Sigerről sokáig azt gondolta a filozófiatörténet, hogy személyében végre akadt egy "latin averroista," de művei kiadása, illetve a kézirati változatok tanulmányozása során kiderült, hogy sokkal inkább Aquinói Tamás követőjének tekinthető.

1292/4 – Johannes Peckham (szül. 1230 körül) és Roger Bacon (mindkettő ferences) halála (szül. 1212/20 körül). Bacon egyfajta teológiai fenegyekként elvetette kora nagy tekintélyeit, és radikális nézeteket képviselt.

1293 – Genti Henrik halála (születési ideje bizonytalan).

1298 – Petrus Johannis Olivi halála (szül. 1248 körül)

1302 – Az "Unam sanctam" bulla. VIII. Bonifác pápa (1294 - 1303) a pápaság spirituális és világi hatalmát jelenti ki a világi politikai hatalom (adott esetben a francia király) felett. Aegidius Romanus (*1243/7, †1316) ágostonos remete megjelenteti *De ecclesiastica potestate* c. vitairatát, ami a bulla teoretikus hátterét nyújtja. Mattheus de Aquasparta ferences generális halála (szül. 1240 körül). Richardus de Mediavilla halála (szül. 1249 körül).

1302/3 – Johannes Duns Scotus *Szentencia-kommentár*ja.

1303 – a Római Egyetem alapítása

1308 – a dominikánus káptalan Zaragozában Aquinói Tamás tanítását a rend hivtalos álláspontjának teszi meg. Duns Scotus halála Kölnben.

1306/9 – Godofredus de Fontibus (Godfrey de Fontaines (szül. 1250 körül)

1309 – 1378 – a pápai udvar Avignonban, francia befolyás alatt. A pápaság "babilóniai fogsága."

1310 – a rajnai iskolához tartozó Freibergi Dietrich halála (szül. 1250 körül)

1310 – Marguerite Porrète, Hainaut-i begina megégetése.

1311/2 – Vienne-i zsinat. Begárdok és beginák, a ferences Petrus Joannis Olivi egyes nézeteinek elítélése (V. Kelemen).

1316 – a ferences Raimundus Lullus halála (szül. 1232/3 körül). Raimundus is egyfajta nem-standard teológus fenegyerek, mint Bacon. Univerzális nyelv-kalkulusa (*ars magna*) nagy hatással van a reneszánszban és a kora újkorban.

1320 – Freiberg-i Dietrich halála (szül. 1250 körül). Dietrich a kölni albertista iskolához tartozott, aki a tomistákkal komoly vitában állt. Dietrich hatása egészen Cusanusig terjedt.

1321 – Dante halála (szül. 1265)

1322 – a ferences Petrus Aurioli halála (szül. 1280 körül).

1323 – Aquinói Tamás szenttéavatása XXII. János által (†1334). A Tamásra vonatkozó elítélő határozatok visszavonása. Ugyanebben az évben hirdeti ki János a *Cum inter nonnullos* bullát a spirituális ferencesek ellen. A tomista Hervaeus Natalis halála (szül. 1250/60 körül).

1324 – Paduai Marsilius *Defensor pacis* (A béke védelmezője). Ockhamot Avignonba rendeli a pápa hogy nézeteit megvédje az eretnekség gyanúja ellen.

1327/8 – Eckhart mester halála (szül. 1260 körül)

1328 – Ockham és Michael Cesena elmenekül Avignonból Bajor Lajos udvarába.

1329 – *In agro dominico* bulla (XXII. János pápa által), ami Eckhart Mester egyes nézeteinek elítélését tartalmazza.

1333-1336 – A boldogító istenlátásról (*visio beatifica*) szóló vita. XXII János pre-skolasztikus eszkatalógiájáról.

1334 – Durandus de Sancto Porciano (Durande de Pourcain, szül. 1270/5)

1336 január – A *Benedictus deus* bullában XII. Benedek elődjének nézeteivel ellentétes álláspontot kanonizál.

1340 – Statutum Párizsban a nominalisták ellen.

1341/1351 – Bizáncban lezajlik a hészükhaszta vita. Palamasz szent Gergely álláspontját több zsinaton jóváhagyják a transzcendens isteni lényeg, és az immanens isteni tevékenységek (a teremtetlen fény) különbségéről, és még ebben a világban való megtapasztalhatóságáról.

1342/3 – Paduai Marsilius halála (szül. 1280 körül)

1347 május – Párizsban Nicolaus de Ultricuria († 1350) egyes tételeinek elítélése.

1348 – Prágai Egyetem alapítása.

1349 – Ockhami Vilmos halála (Guillelmus de Ockham, szül. 1285 körül). Ugyanebben az évben hal meg Ockham nagy ellenfele, a dominikánus Robert Holcot, és Thomas Bradwardinus canterbury-i érsek (szül. 1290 körül). Bradwardinus az ún. “oxfordi kalkulátorok,” extrém szigorúságú, nyelvfilozófián alapuló, analitikus, már-már matematikai módszerrel folytatott teológiájának képviselője. A szabad akaratot Isten akaratával szemben hangsúlyozó “pelagiánusok” ellenfele.

1358 – Adam Wodeham, Johannes Buridanus és Rimini Gergely halála. Az oxfordi teológus Adam Buridán a kor legbefolyásosabb artista (filozófus) mestere, akinek hatása óriási volt a Birodalom keleti részén, mint Krakkóban, Bécsben és Erfurtban. Rimini Gergely halála

(Gregorius Ariminensis, ca. 1300; d. 1358). Gergely a 14. szd. nagy hatású teológusa. A *via Gregorii,* a Gergely-féle megközelítés iskolája főleg az augusztiniánus rendben lesz jelentős.

1360 - Richard Fitzralph, Armagh püspökének halála (szül. 1300 körül)

1360k – a párizsi artes facultas professzorának, Johannes Buridanusnak halála. Buridanus logikai és természetfilozófiai írásai rendkívül nagy tekintélynek örvendtek. Hatása különösen Kelet-Európa egyetemein volt jelentős.

1361 után - Moosburgi Berthold halála (szül. 1300körül)

1361 – Johannes Tauler halála (születési dátuma bizonytalan). Tauler a dominikánusok által befolyásolt "rajnai misztika" nagy hatású képviselője.

1364 – Krakkói Egyetem

1365 – Bécsi Egyetem. Első rektora Albertus de Saxonia, volt párizsi magiszter, híres természetfilozófus és logikus.

1366 –Suso (Seuse) Henrik halála (szül. 1295 körül). Suso a "rajnai misztika" harmadik nagy alakja Eckhart és Teuler mellett.

1367 – Pécsi jogi kar (nem kap egyetemi kiváltságot)

1374 – Petrarca halála (szül. 1304). Petrarca teológiai jelentősége a laikus szempont hatásos irodalmi megjelenítésében, illetve a skolasztikával szembeni tartózkodsának az antik szkepticizmuson tekintélyével támogatott képviseletében áll.

1377 – Wyclif tanításainak elítélése (XI Gergely által)

1378 – VI. Urbán és VII. Kelemen egyidejű megválasztásával kezdetét veszi a nagy nyugati skizma.

1386 – Wyclif halála (szül. 1320 körül). Wyclif realista teológiája kezdetben az angol egyetemek teológusi karára szorítkozó mozgalmat hozott létre, ami aztán az arisztokrata támogatással a lollard mozgalom terjesztett el. Távolról a huszitizmus inspirálójának is tekinthető.

1386 – Heidelbergi Egyetem alapítása

1388 – Kölni Egyetem (korábban csak *studium generale*)

1392 – Erfurti Egyetem (második kisérletre sikerült megalapítani)

1395 – A windesheimi kongregáció privilégiumait megerősíti IX Bonifác pápa. A koldulórendekkel riválisának számító augusztiniánus kanonokrend reformirányzatához a 15. század végén már 86 reguláris kanonoki rendház és 16 zárda tartozott. Az új, affektív spiritualitás

nagy hatású képviselője volt Kempis Tamás ("*Krisztus követése*"). A rend tagja volt Gabriel Biel és flamand misztikus, Jan Ruysbroek (1293–1381), aki Gerardus de Grootére közvetlenül hatott. Nicolaus Cusanus egyházi reformterveit a kongráció segítségére építette.

1396 – Marsilius de Inghen halála (szül. 1340 körül). Marsilius a 14. század második felének jelentős befolyású teológusa, a nominalista ("modern") irányzat képviselője.

1402 – Manuel Chrysoloras, emigráns bizánci teológus először fordítja latinra Platón *Állam*át. Platón eddig gyakorlatilag csak Chalcidiusnak 4. században készült töredékes *Timaiosz*-fordításában volt jelen a nyugaton (másodkézből származó beszámolóktól eltekintve). Henricus Aristippus 12. századi *Menón* és *Phaidón* fordításának hatása jelentéktelen maradt. Chrysoloras után Leonardo Bruni kezd bele Platón-fordításokba, amelyeket Ficino fordítása teljesít be.

1409 – Lipcsei Egyetem alapítása

1410/11 – Hasdai Crescas (szül. 1340 körül). A zsidó teológus és filozófus Arisztotelész természetfilozófiáját a 14. századi skolasztika érvei alapján utasítja el (főleg Duns Scotusra támaszkodva).

1414 – 1418 – Konstanzi zsinat. Wyclif és Husz János tanításainak elítélése, illetve Husz és Prágai Jeromos megégetése. Mind Wyclif teológiája, mind a huszita teológia erősen kötődött a korabeli realista teológiai iskolákhoz. Mindhárom szerző élesen támadta a kor uralkodó nominalista/terminista teológusait.

1419 – 1436 – huszita háborúk

1420/1 – Petrus Alliacus halála (szül. 1350 körül).

1429 – Jean Gerson halála (szül. 1363 körül). Gerson a párizsi egyetem nagy tekintélyű rektoraként a nominalista/terminista teológiával szemben egy archaikusabb és realista teológiát képviselt.

1431-1439 – bázeli zsinat. A nyugati egyházszakadás vége.

1436 – Raimundus Sabundus halála. Sabundus *Theologia naturalis sive libri creaturarum* c. művében, amelyet közvetlenül halála előtt fejezett be, Canterbury-i Anzelm és Raimundus Lullus programját a végsőkig feszítve a (római) kereszténység minden egyes hittételét a hagyományra való hivatkozás nélkül, egyedül a szükségszerűnek tekintett érvek segítségével gondolta levezethetni. Az újkori teizmus első képviselőjének tekinthető.

1438/9 – Ferrara-Firenzei uniós zsinat. A küldötteinek java része által aláírt uniót a görög egyház elveti (elsősorban , mert minden fontos kérdésben a nyugati álláspontot kényszerítették rá a keletiekre.

1441 – Kempis Tamás *Krisztus követése,* a windesheimi kongregáció spiritualitásának hatalmas befolyású műve (magyarra majd Pázmány Péter fordítja le).

1445 – Gutenberg első mozgatható betűs nyomtatott könyve. Markosz Eugenikosz (Efeszoszi szent Márk) halála (szül. 1391/2 körül). Márk a görög álláspont legfelkészültebb teológusaként elutasította a *filioqué*t, a purgatóriumot, a római pápa felsőbbségét, és kezdeti uniópártiság után élesen ellenezte azt teológiai alapon.

1453 – Konstantinápoly eleste. A római birodalom valódi (jogi) értelemben vett vége. Jelentős görög emigráció és kéziratanyag menekül nyugatra, főleg Itáliába.

1457 – Lorenzo Valla halála. Valla a humanista műveltség és történeti kritikai szellem megtestesítője. Leleplezi az ún. "konstantini adománylevelet," történetileg igazolja a *Corpus Areopagiticum* viszonylagos újdonságát.

1464 – Nicolaus Cusanus halála (szül. 1401) Cusanus elvetette az „arisztoteliánus szekta," azaz a korabeli egyetemek „hivatalos" teológiáját (vitája Johannes Wenckkel szimbólikus ebben a tekintetben), és a kortársakkal szemben az Areopagitára, Eriugenára, Eckhart Mesterre, Raimundus Lullusra és a szentviktori iskolára hivatkozott. Matematikai szimbólumok és képek használatával próbálta a teológia nyelvét és kifejező erejét megújítani.

1463 – Marsilio Ficino latinra forditja a *Corpus Hermeticum*ot.

1471 – Karthauzi Dionysius (Dionysius Ryckel, *doctor extaticus*) halála. A Dionysziosz Areopagitára támaszkodó, késő középkori németalföldi misztika legjelentősebb teológusa.

1472 – Bessarion halála (szül. 1400 körül). Bessarion a ferrarai-firenzei zsinaton kezdetben latinelles volt, később aláírta az uniót, csatlakozott a római egyházhoz, és latin bíborossá kreálták. A magasan képzett teológus Platónt védelmezte később honfitársával, az arisztoteliánus Georgios Trapezuntiosszal (1395 – 1484) szemben.

1472 után – Gennádiosz II. Szkholáriosz (Géorgiosz Szkholáriosz) halála (szül. 1405 körül). G. latinul jól tudó laikus teológus, aki számos latin művet, többek között Aquinói Tamás (*Summa theologiae, Summa contra gentiles, De ente et essentia*), Radulphus Brito (*Logica*) és Petrus Hispanus (*Summulae logicales*) műveit fordította görögre. Markosz Eugenikosz pátriárka rá hagyta a görög párt vezetését a ferrarai-firenzei zsinat után (1444). Latin műveltsége ellenére a „hamis úniót" elutasította. Ő lett később a török uralom (*turkokratia*) alatt az első görög pátriárka.

1474 – Nominalista-ellenes határozatok Párizsban. Jean de Montigny eléri XI. Lajosnál, hogy megtiltsa „Ockham-i Vilmos, Joannes de Mirecuria (Jean de Mirecourt), Rimini Gergely, Joannes Buridanus, Petrus Alliacus, Marsilius de Inghen, Adam Dorp és Albertus de Saxonia, valamint a hozzájuk hasonlók" tanainak oktatását. Velük szemben a „régi mesterek" tanítását kell előnyben részesíteni, mint a filozófiában Arisztotelész és Averroës, vagy a teológiában Albertus Magnus, Aquinói Tamás, Aegidius Romanus, Alexander Halensis, Duns Scotus és Bonaventura.

1484 – Ficino publikálja az első teljes nyugati (latin) Platón fordítást. Platón

1492 – Az első latin Plótinosz fordítás (Ficino)

1494 – Giovanni Pico della Mirandola halála. Giovanni Pico az új típusú filozófiai tudás képviselője, amely ugyan még skolasztikus háttérrel, de már a nyelvi reflexió helyett egy gazdag tradíció-tudatot fejleszt ki (hermetikus irodalom, neoplatónikusok, Kabbala, stb.)

1495 – Gabriel Biel halála (szül. 1420 körül).

1499 – Marsilio Ficino halála (szül. 1433).

1517 – Luther elküldi 95 tézisét az ágostonos rend káptalanjának. (A legenda szerint a wittenbergi templom kapujára szegezi ki ezeket, valójában a rendi elöljáróknak írott egyik levélének melléklete.)

1529 – Speyer-i diéta, a rendek “protestálása.”

1531 – Ulrich Zwingli halála.

1534 – Luther teljes Biblia-fordítása. Luther fordítási programja nem a korai kereszténység, hanem csak a latin Nyugaton számít problematikusnak : hiszen az első évszázadok során a szír, kopt, latin, gót, szláv nyelvű fordítások magától értetődőnek számítottak (nem lévén kitüntetett, szent liturgikus nyelv).

1543 – Nicolaus Copernicus halála. Copernicus újítását annak hátterében kell értelemezni, hogy Arisztotelész már Joannes Duns Scotus számára is a „legrosszabb asztronómusnak” számított, és 1277 után a világ végességét (azaz föld-középpontuságát) a párizsi elítélő határozatok miatt már kevesen próbálták fenntartani.

1546 – Luther halála.